

آرمنی موسیقی ایران ساخته و نگارش علینقی وزیری
پیشگفتار: دکتر ساسان سپنتا
یا
مقدمه و تصحیح: محمود سیدهندی
موسیقی ربع پرده

مؤسسه فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره ۴۲، طبقه همکن
کد پستی ۱۶۱۱۹، صندوق پستی ۱۹۵۷۵-۴۷۷
تلفن: ۰۲۰-۷۷۶۰۱۰۲۰ فکس: ۰۲۰-۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com

info@mahoor.com

آرمُنی موسیقی ایران

یا
موسیقی ربع پرده

ساخته و نگارش علینقی وزیری
پیشگفتار: دکتر ساسان سپنتا
مقدمه و تصحیح: محمود سیدهندی

طرح جلد: مليحه محسنی
ویراستار: محمد افتخاری
صفحه آرا: سمانه سرافراز
چاپ اول: ۱۳۹۵
تعداد: ۱۰۰۰
لیتوگرافی: کارا
چاپ: جباری
صحافی: نبوت

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۰۰-۵۰-۸۷۷۲-۹۶۴-۹۷۸ ISBN: 978-964-8772-50-0

فهرست مطالب

پیشگفتار

۱۳	مقدمه: شناخت نامه‌ی علینقی وزیری
۱۴	زندگی نامه
۱۵	آثار وزیری
۱۶	وزیری از نگاه دیگران
۲۲	وزیری و آرمنی [هارمونی] موسیقی ربع پرده‌ای
۲۴	اثر حاضر: آرمنی موسیقی ایران یا موسیقی ربع پرده
۲۸	واژه‌های جدید در آثار وزیری
۳۰	سپاس و قدردانی
۳۴	تصویر نسخ مورد استفاده در تصحیح
۳۵	

من کتاب

۴۵	تجسس و مطالعه در آرمنی موسیقی ایران
۴۷	آرمنی ربع پرده و موسیقی ایران
۴۹	موسیقی اروپایی
۵۰	موسیقی مشرق
۵۰	ربع پرده
۵۱	علامت ربع پرده
۵۱	گام بیست و چهار بخشی برشو
۵۱	گام بیست و چهار بخشی فُروشو
۵۲	راجع به علامات گام فوق
۵۵	فواصل آرمنی و ر
۵۵	طینن جسم صدادار
۵۶	طینن جسم صدادار یا صدای فرعی
۵۹	تئیت یا مایه
۶۰	گام بزرگ
۶۱	گام نسبی کوچک
۶۱	گام خُرد و بزرگ
۶۲	گام خُرد کامل
۶۲	طرز استخراج گام کُرماتیک

۶۳	تشکیل گام‌های دیائتیک با شرکت ربع ژن.
۶۹	استخراج گام چهارگاه.....
۶۹	گام چهارگاه نظری و ر.
۷۰	چهارگاه رایج.....
۷۰	چهارگاه فرنگی.....
۷۰	گام‌هایی که دو دانگ مساوی دارند.
۷۱	نه گام با دو دانگ متساوی.....
۷۲	آرمنی موسیقی ایران.....
۷۵	گام شور.....
۷۶	شمار آکوردها.....
۷۷	گام شور از «دو» و آرمنی آن.....
۸۱	آرمنی ابوعطای.....
۸۱	نغمه‌ی ترک.....
۸۲	آرمنی افشار.....
۸۴	گام راست.....
۸۵	آرمنی درجات سه‌گاه.....
۸۸	آواز ترک.....
۹۱	آرمنی دشتی.....
۹۲	نوت متغیر.....
۹۴	آرمنی همایون.....
۹۶	آرمنی درجات گام همایون.....
۹۷	آرمنی آواز چهارگاه.....
۹۸	آرمنی درجات چهارگاه.....
۱۰۰	ملدی چهارگاه به سبک قدیم و آرمنی آن.....
۱۰۰	آواز نوا.....
۱۰۱	آرمنی نوا.....
۱۰۲	اصفهان.....
۱۰۳	آرمنی اصفهان.....
۱۰۴	آواز ماهور.....
۱۰۵	آرمنی ماهور.....
۱۰۶	آرمنی گوشه‌های ربع ژن دار ماهور.....
۱۰۷	راست پنج گاه.....
۱۰۸	آرمنی از فواصل جور.....
۱۱۰	آرمنی از فواصل مختلف جور.....
۱۱۲	ترقیمه؛ امضای علینقی وزیری.....

مقدمه: شناختنامه‌ی علینقی وزیری*

زنگی نامه

علینقی وزیری در سال ۱۲۶۶ در تهران متولد شد. پدرش موسی خان میرپنج، امیرنظام، و مادرش بی خانم استرآبادی از اولین زنانی بود که مدرسه‌ی دخترانه تأسیس کرده بود. او هم ضرب می‌گرفت و هم آواز می‌خواند. وزیری در نوجوانی (۱۲۸۰) نزد پدر در قزاقخانه به یادگیری فنون نظامی پرداخت و در سال ۱۲۸۱ اولین مشق‌های موسیقی را از دکتر حسینقلی قزل‌ایاغ^۱، دایی‌اش، فراگرفت. قزل‌ایاغ می‌گوید: «وقتی دیدم علینقی خان با همه‌ی

* این مقدمه با یاد استاد روح‌الله خالقی نگاشته می‌شود، کسی که برای نخستین بار کتابی مختص استاد علینقی وزیری نگاشت. حسینقلی ملاج به نقل از وزیری می‌نویسد: «خالقی دو جلد کتاب هم به نام سرگذشت موسیقی ایران نوشته است. جلد اول این کتاب راجع به سرگذشت موسیقی ملی ایران در صد سال اخیر است که از جهاتی بسیار سودمند است اما جلد دوم آن اختصاصاً درباره‌ی من نوشته شده که می‌توان سرگذشت زندگی هنری خود خالقی را هم از خلال آن استخراج کرد.» (به یاد روح‌الله خالقی، مجله‌ی موسیقی، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۱۰۱؛ آذر و دی ۱۳۴۴؛ و نیز در: موسیقی‌نامه‌ی وزیری، تهران: معین، ۱۳۷۷، صص ۴۶۶ - ۴۶۸)

علاوه‌ی مدنan برای کسب اطلاعات بیشتر درباره‌ی زندگی هنری وزیری می‌توانند به آثار زیر مراجعه کنند:

- سرگذشت موسیقی ایران، نوشته‌ی روح‌الله خالقی، تهران: صفحه‌ی علیشاه، ۱۳۳۶، ۲، چ (تهران: ماهور، ۱۳۹۰).
- موسیقی‌نامه‌ی وزیری، گردآوری، تنظیم و حاشیه‌نویسی سید علیرضا میرعلینقی، تهران: معین، ۱۳۷۷.
- چشم‌انداز موسیقی ایران، نوشته‌ی ساسان سپتا، تهران: ماهور، ۱۳۸۲.

^۱. حسینقلی [قزل‌ایاغ] عضو دربار و پیش خدمت مخصوص مظفرالدین میرزا (ولیعهد) بود. ذوقی داشت ولی سجیط درباری تبریز که بک دسته مردم بی‌سود دور و لیعهد گردآمده بودند به مراجعت نساخت و خدمت را

۱۴ آرمنی موسیقی ایران

سازها آشنایی دارد، چون به ذوق او پی بردم و دانستم که هرگز کسی نخواهد توانست این همه ساز را خوب بزند، او را تشویق کردم که فقط تار بزند. علینقی خان هم نصیحت مرا پذیرفت. ولی ضمن اینکه خیلی روی تار کار می کرد، از ویلن هم دست برنداشت و عاقبت این دو ساز را برای خود انتخاب کرد.^۲ او اصول مقدماتی تئوری موسیقی را نزد یاور آفانخان، صاحب منصب موزیک نظام، آموخت و پس از آن به همراه محمد حجازی (مطیع الدوله) که از شاگردان مدرسه‌ی سن‌لویی بود نزد کشیش پرژو فرو تئوری موسیقی و مقدمات هماهنگی را آموخت.

وزیری در سال ۱۲۹۰ با تکمیل نشانه‌های خط نت، ردیف موسیقی میرزا عبدالله و آقاحسینقلی را به خط نت نوشت. خالقی می‌نویسد: «به اتفاق ابراهیم خان [آزنگ] به منزل میرزا عبدالله رفته و خدمت استاد رسیده، نشستیم. من منتظر خود را بیان کردم و یکی از دوستان استاد که پیرمردی بود بسیار تعجب کرد که مگر چنین چیزی ممکن است؟! میرزا عبدالله با کمال رافت و مهربانی که اخلاق جبلی او بود بسیار خشنود شد ولی تردید داشت که شاید این کار عملی نباشد. من گفت: امتحان بفرمایید. استاد گفت: بسیار خوب! تار را برداشت و شور بالادسته را آغاز کرد. جمله‌به‌حمله می‌نوشت و من می‌نوشتم تا حدود یک صفحه نوشته شد. من از میرزا خواهش کردم که اگر اجازه بفرمایند این کار را مرتبًا هفته‌ای دو روز ادامه دهیم...»^۳

استاد وزیری در سال ۱۲۹۷ به همراه مصطفی قلی خان بیات (صمصام‌الملک) از راه روسیه و ترکیه به اروپا رفت و سه سال در مدرسه‌ی عالی موسیقی فرانسه در پاریس به فراگیری پیانو و هارمونی و آواز پرداخت. در سال ۱۳۰۰ به برلین رفت و در کلاس‌های «هوخشوله موزیک» شرکت جست. الا - زونیس، مدرس سابق علوم انسانی دانشگاه شیکاگو نوشته است وزیری در هوخشوله‌ی برلین کُنْتِرپوآن و آهنگسازی را آموخت.^۴

وزیری در سال ۱۳۰۲، پس از بازگشت از آلمان، مدرسه‌ی عالی موسیقی را تأسیس کرد و در سال ۱۳۰۳، در محل مدرسه‌ی عالی موسیقی، کلوب موزیکال را بنیاد نهاد. اعضای کلوب با پرداخت ماهی دو تومان دوشنبه‌ها از برنامه‌های موسیقی استفاده می‌کردند. برخی اعضای کلوب عبارت بودند از ادیب‌السلطنه، علی‌اکبر دهخدا، غلامرضا رشید یاسمی، علی دشتی، صمصام‌الملک بیات، منوچهر سیاح سپانلو، حسینقلی قزل‌ایاغ، محمد حجازی (مطیع الدوله)،

ترک کرد (سرگذشت موسیقی ایران، ج ۲، صص ۳۷ و ۳۸).

۲. سرگذشت موسیقی ایران، ج ۲، صص ۳۹ - ۴۰.

۳. همان، ج ۲، صص ۴۵ - ۴۶.

۴. چشم‌انداز موسیقی ایران، ص ۱۸۰.

مقدمه: شناختنامه‌ی وزیری ۱۵

سیدحسن و عباس حجازی، حسنعلی وزیری، علیمحمد حیدریان و ابوالحسن صدیقی. برنامه‌های موسیقی کلوب عبارت بود از تاریخ‌نها و وزیری (گاه به همراه آواز او)^۵ و همنوازی گروهی که به اجرای آثار وزیری می‌پرداختند. اعضای گروه همنوازی عبارت بودند از موسی معروفی، حسین گل‌گلاب، محمدحسین ادیب، حسنعلی صبی، اسماعیل مهرتابش، محمد صادق خانی، اربابی، ابوالحسن صدیقی، نورمحمد میرعمادی، علی ابریشمی و پرویز ایرانپور.^۶ کلوب موزیکال تا چهارسال هر هفته برنامه‌های موسیقی خود را اجرا می‌کرد که با آتش‌سوزی در محل کلوب و سینمای بانوان – که وزیری تأسیس کرده بود – برای همیشه تعطیل شد.

وزیری در سال ۱۳۱۴ با نگارش رساله‌ی آرمنی [هارمونی] موسیقی ایران (اثر حاضر) – برای دریافت درجه‌ی دکتری – به سمت استادی دانشگاه تهران درآمد و به تدریس دروس زیست‌شناسی، تاریخ هنر و باستان‌شناسی، و عروض و قافیه^۷ مشغول شد. او سی‌وهفت سال در این شغل خدمت کرد و سرانجام در سال ۱۳۵۰ با درجه‌ی استاد ممتاز از دانشگاه تهران پذیرش شد. وزیری با فروش تمام دارایی شخصی خود در سال ۱۳۵۳ بنیاد جوایز موسیقی ملی ایران را تأسیس کرد و در ۱۷ شهریور ۱۳۵۸ در تهران درگذشت.

شیرج میرزا در منظمه‌ی زهره و منوچهر با اشاره به آواز وزیری می‌گوید:
 من کلتل را کلتل کرده‌ام پنجه‌ی وی رهی دل کرده‌ام
 نام مجازش علیقی است نام حقیقیش ابوالموسی است
 دقت کامل شده در ساز او بی‌خبرم لیک ز آواز او
 پیش خود آموخته آواز را لیک من آموختمش ساز را

(تحقیق در احوال و آثار و افکار و اشعار ایرج میرزا و خاندان و نیاگان او، به اهتمام محمد جعفر
 محجوب، تهران: نشر اندیشه، ۱۳۴۲.)

و تعریی با ذکر شعری از نیما می‌نویسد:
 عالم‌ای شب شوم و حشت انگیز
 ت چند زنی به جانم آتش؟

من درین یکی از کنسرت‌های خود این شعر را همراه با تار سولوی خود خواندم. می‌دانید که وقتی پس از فراغت از تحصیل از فرانسه به بریتانیا رفتم، در آنجا در رشته‌ی آواز هم کار کردم و دیلم گرفتم. صدای من بالستون بود. گو اینکه مرحوم ایرج، شاعر بزرگ، صدای مرا به طنز و شوخی گرفته است! ولی به هر حال آن شعر نیما را خواندم. دست کم، دکلاماسیون من تأثیر شعر را بیشتر کرد ولی خب چون کار من در شعر سود تریاد به آن نتوانستم بپردازم. «هنر از نوآوری می‌ماند»، رودکی، سال چهارم، شماره‌ی ۴۸، مهر (۱۳۵۴)

۶ چشم‌انداز موسیقی ایران، صص ۱۸۰ و ۱۸۱.

۷ این نکته که استاد وزیری در دانشکده‌ی ادبیات به تدریس عروض و قافیه می‌پرداخته است را خود ایشان در مقاله‌ی «اصلاحات ادبی»، چاپ شده در مجله‌ی مهر (سال پنجم، شماره‌ی ۱۰ و ۱۱، اسفند و فروردین ۱۳۱۷) بیان کرده است.

۱۶ آرمنی موسیقی ایران

آثار وزیری

کتاب‌ها و مقاله‌ها (به ترتیب تاریخ انتشار)

۱. دستور تار، چاپخانه کاویانی، برلین: ۱۲۹۹.
۲. «صناعی مستظرفه»، ارمغان، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی ۲ و ۳، خرداد و تیر ۱۳۰۲.
۳. «صنعت، مصنوع، صانع»، ایرانشهر، سال دوم، شماره‌ی ۳، اول حمل ۱۳۰۲ و شماره‌ی ۵ و ۶ آذر و اسفند ۱۳۰۲.
۴. در عالم موسیقی و صنعت (چهار سخنرانی)، به کوشش سعید نفیسی، تهران: ۱۳۰۴.
۵. «در مدرسه‌ی عالی موسیقی» (دو سخنرانی)، شفق سرخ، سال چهارم، شماره‌ی ۴۷۵، ۲۴ اسفند ۱۳۰۴.
۶. «به یاد شاهزاده ایرج میرزا»، شفق سرخ، سال چهارم، شماره‌ی ۴۷۹، ۳۰ آذر ۱۳۰۴.
۷. «مدرسه‌ی موسیقی از مدارس عالیه است»، شفق سرخ، سال پنجم، شماره‌ی ۶۳۰، ۲۵ آبان ۱۳۰۵.
۸. «موسیقی هم علم است و هم صنعت»، شفق سرخ، سال پنجم، شماره‌ی ۶۴۱، ۶ آذر ۱۳۰۵.
۹. سرود مدارس، چاپ سنگی، تهران: ۱۳۱۲.
۱۰. دستور ویلن، چاپ سنگی، تهران: ۱۳۱۲، ج. ۱.
۱۱. دستور ویلن، چاپ سنگی، تهران: وزارت معارف، ۱۳۱۳.
۱۲. موسیقی نظری، چاپ سنگی، تهران: ۱۳۱۳، ج. ۳.
۱۳. «جشن سالانه مدرسه‌ی موسیقی دولتی»، شفق سرخ، سال سیزدهم، شماره‌ی ۲۶۴۵، ۳۰ اردیبهشت ۱۳۱۳.
۱۴. دستور جدید تار و سه‌تار، تهران: وزارت معارف، ۱۳۱۵.
۱۵. پندتای سعدی، چاپ سنگی، تهران: ۱۳۱۶.
۱۶. «موسیقی ایران، نقایص و مزایا و راه اصلاح آن»، مهر، سال پنجم، شماره‌ی ۹، بهمن ۱۳۱۶.
۱۷. «اصلاحات ادبی»، مهر، سال پنجم، شماره‌ی ۱۰ و ۱۱، اسفند ۱۳۱۶ و فروردین ۱۳۱۷.
۱۸. «اصلاحاتی در باب قافیه»، مهر، سال ششم، شماره‌ی ۱، اردیبهشت ۱۳۱۷.
۱۹. تقریظ بر کتاب نظری به موسیقی، نگارش روح الله خالقی، تهران: ۱۳۱۷، چاپ اول.
۲۰. «موسیقی ایران»، مجله‌ی موسیقی، دوره‌ی اول، سال سوم، شماره‌ی ۶ و ۷، شهریور و مهر ۱۳۲۰.

۸ و نیز در: تعلیم و تربیت، سال چهارم، شماره‌ی ۳، خرداد ۱۳۱۳.

۹. و نیز در: سه رساله در عروض، به تصحیح محمد فشارکی، با مقدمه‌ی مهدی محقق، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۸.

۱۰. این تقریظ فقط در آغاز چاپ نخست این اثر آمده و در دیگر چاپ‌ها حذف شده است.

آرمنی موسیقی ایران رساله‌ای است که علینقی وزیری در سال ۱۳۱۴ برای دریافت درجه‌ی دکتری نوشته است. او در این رساله به بررسی و تحلیل هارمونی رباع پرده و گام بیست و چهار قسمتی پرداخته است. آقای محمود سیدهندی این رساله را بر اساس نسخه‌ی دست‌نویس وزیری، تصحیح کرده و مقدمه‌ای نسبتاً مفصل درباره‌ی وزیری و آثار او نیز بر آن افزوده است.

9 789648 772500